

*****

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

*****

УДК 343.1

О. А. Кравченкокандидат юридичних наук
Класичний приватний університет

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОПУСТИМОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Зростання обсягу наукових знань потребує законодавчого закріплення загальних умов допустимості їх застосування в кримінальному провадженні. Аксиоматичним є те, що науково-технічні засоби – це речова форма втілення наукових знань, при якій вони проникають у кримінальне судочинство за допомогою технічних засобів, тобто опосередковано. Запропоновано в окремій статті Кримінального процесуального кодексу об'єднати критерії допустимості застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань у Кримінальному провадженні, оскільки знання, матеріалізоване в техніці, – це і є науково-технічний засіб.

Ключові слова: спеціальні знання, науково-технічні засоби, критерії допустимості, кримінальне провадження.

Застосування науково-технічних засобів у сфері кримінально-процесуальної діяльності породжує коло різноманітних проблем, у тому числі пов'язаних з їх допустимістю. За влучним спостереженням Р. С. Белкіна, вичерпний перелік технічних засобів при роботі з доказами приховує в собі процесуальні пастки, які практики намагаються обійти різними шляхами. Дійсно, перелік науково-технічних засобів, які використовують у кримінальному провадженні, зазначити в законі практично неможливо. Доцільно, на наш погляд, розробити обов'язкові загальні критерії, за якими той чи інший засіб може допускатися до застосування в кримінальному судочинстві. У зв'язку із цим становить інтерес розгляд питання про взаємозв'язки спеціальних знань та науково-технічних засобів.

Метою статті є дослідження доцільності об'єднання в окремій статті Кримінального процесуального кодексу критеріїв допустимості застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань у кримінальному провадженні, оскільки знання, матеріалізоване в техніці, – це і є науково-технічний засіб.

Поняття науково-технічних засобів у юридичній літературі тлумачиться по-різному. Наприклад, Н. А. Селіванов включає

в це поняття не тільки прилади, інструменти, а й прийоми, засоби, методи їх застосування [8, с. 6]. Такий погляд, на нашу думку, сумнівний, оскільки прийоми та методи застосування науково-технічних засобів належать до предмета спеціальних знань. Р. С. Белкін при визначенні досліджуваного поняття обмежується лише матеріально-технічними засобами, але вживає інший термін – техніко-криміналістичні засоби. Термін "науково-технічний засіб", на його думку, не відображає специфічних (криміналістичних) цілей застосування вказаних засобів [1, с. 73–74]. У цій частині з Р. С. Белкіним важко погодитися, тому що науково-технічні засоби – це в широкому розумінні знаряддя практичної людської діяльності, незалежно від сфери їх застосування. У досліджуваному нами аспекті (кримінально-процесуальної діяльності) науково-технічні засоби – це засоби, спеціально створені або пристосовані для вирішення завдань кримінального провадження, зроби́ти які без наукових знань практично неможливо. За цих обставин науково-технічний засіб являє собою одну з матеріальних форм втілення наукового знання, отже, вживання саме цього терміна є доречним.

Проблема критеріїв допустимості досягнень науково-технічного прогресу в кримінальному процесі тривалий час привертає до себе увагу вчених. Зокрема, стосовно всіх видів досягнень науково-технічного

прогресу, які можуть бути використані в кримінальному провадженні, розглядають критерії допустимості П. С. Елькінд, Л. Д. Кореєв, В. Г. Гончаренко та деякі інші вчені. Різняться думки науковців і щодо питання про те, на які стадії кримінального процесу повинні поширювати свою дію критерії допустимості. Одні говорять про стадію досудового розслідування, інші – про все кримінальне провадження [2, с. 49–58; 3, с. 20; 4, с. 26].

На наш погляд, найбільш правильним є підхід, який передбачає розробку критеріїв допустимості стосовно обох форм втілення наукового знання на всіх стадіях кримінального провадження. Саме тому як критерій допустимості необхідно розглядати тільки ті положення, які мають загальну значущість. Насамперед, наукові знання та технічні засоби, які застосовують у кримінальному процесі, як і сам процес такого застосування, повинні відповідати вимогам закону. Порушення встановленого порядку може призвести до недопустимості отриманих доказів. По-друге, до спеціальних знань та науково-технічних засобів повинна пред'являтися вимога їх достовірної науковості, яка залежить від ряду факторів: відповідності сучасному рівню розвитку науки та техніки; позитивної експериментальної апробації; гарантованості отримання достовірного результату; можливості перевірки й оцінювання результату.

У зв'язку із цим слід визнати недопустимими рекомендації про застосування так званих нетрадиційних методів при розкритті злочину (гіпноз, парапсихологія тощо). Щодо науковості отримання показань у допитаних під гіпнозом осіб О.Р. Ратинов зазначав, що подібна форма впливу на людей неприпустима. Знижуючи або виключаючи вольовий контроль з боку осіб, які беруть участь у слідчій дії, слідчий завжди ризикує наштовхнути їх на неправильний спосіб дій, який через захоплення або упередження може здатися йому таким, що відповідає істині. Саме тому повинна бути рішуче відхилена ідея про можливість застосування гіпнозу в процесі досудового розслідування. Ми поділяємо думку тих науковців, які стверджують, що гіпнотичний вплив – найсильніша форма психічного насилля, несумісна з нашими моральними та правовими принципами [7, с. 164].

Ми підтримуємо позицію О. М. Ларіна в цьому питанні, який стверджує, що підміна на практиці законних, науково обґрунтованих методів роботи містифікацією призводить до порушення процесуальних та інших прав і законних інтересів особи [5, с. 61]. Таким чином, введення та законодавче закріплення критерію науковості допустимості дасть змогу запобігти порушенню прав людини та викривленню фактів, які підлягають встановленню в кримінальній справі.

Третім критерієм допустимості є те, що досягнення науково-технічного прогресу, а

також їх застосування в кримінальному провадженні повинні відповідати не тільки правовим, а й моральним вимогам. Законність і моральні вимоги тісно взаємопов'язані у сфері судочинства, де порушення моральних, етичних основ може призвести до порушення вимог закону. Стаття 28 Конституції України проголошує: "Кожен має право на повагу його гідності. Ніхто не може піддаватись тортурам, жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідність поводженню або покаранню. Жодна людина без її добровільної згоди не може піддаватись медичним, науковим або іншим дослідом".

Четвертим та п'ятим критеріями допустимості наукових знань та науково-технічних засобів у кримінальному процесі є етичність та безпека їх застосування для всіх учасників кримінального провадження.

Як було зазначено нами вище, дискусійним є питання про необхідність надання вичерпного переліку допустимих науково-технічних засобів у кримінально-процесуальному законі. Двоякої позиції із цього питання дотримується Ю. К. Орлов. На стадії пошуку доказів він допускає застосування будь-яких науково-технічних засобів (за винятком небезпечних для життя та таких, що принижують честь і гідність людини), а на етапі фіксації, вилучення доказів – тільки тих, які вказані в законі [6, с. 76]. Із цим не можна погодитись. Техніка постійно вдосконалюється, і законодавство завжди буде відставати. Неможливо передбачити в законі науково-технічні засоби, які використовують для збирання, а тим більше для дослідження доказів. Тому в законі повинні знайти відображення лише загальні принципи допустимості спеціальних та науково-технічних знань.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне закріплення в окремій статті Кримінального процесуального кодексу України загальних критеріїв допустимості спеціальних знань та науково-технічних засобів у запропонованій нами редакції: "З метою всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи сторони кримінального провадження мають право, а у визначених випадках зобов'язані, застосовувати спеціальні знання й науково-технічні засоби, які відповідають сучасному рівню розвитку науки та техніки і забезпечують отримання достовірного результату, а також можливість його оцінювання та перевірки.

Застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів повинно відповідати вимогам процесуального закону та моральності, не порушувати права й інтереси учасників процесу, які охороняються законом, бути безпечними для життя та здоров'я людей й навколишнього середовища".

Список використаної літератури

1. Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические основы совет-

- ской криминалистики / Р. С. Белкин. – Москва, 1970. – 128 с.
2. Дубривный В. А. Расширение пределов допустимости доказательств – одно из необходимых условий успешной борьбы с организованной преступностью / В. А. Дубривный // Предварительное следствие в условиях правовой реформы : сб. науч. ст. – Волгоград, 1991. – С. 49–58.
  3. Зеленский Д. В. Проблемы допустимости доказательств в Российском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. В. Зеленский. – Москва, 1995. – 24 с.
  4. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. М. Кипнис. – Москва, 1996. – 28 с.
  5. Ларин А. М. Нетрадиционные методы раскрытия преступлений / А. М. Ларин // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 61–65.
  6. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособ. / Ю. К. Орлов. – Москва, 2000. – 314 с.
  7. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – Москва : Знание, 1967. – 328 с.
  8. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. А. Селиванов. – Москва, 1965. – 30 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2015.

Кравченко А. А. Общие условия допустимости применения специальных знаний и научно-технических средств в уголовном производстве

Рост объема научных знаний требует законодательного закрепления общих условий допустимости их применения в уголовном производстве. Аксиоматическим является то, что научно-технические средства – это вещественная форма воплощения научных знаний, при которой они проникают в уголовное судопроизводство с помощью технических средств, то есть опосредованно. Предложено в отдельной статье Уголовного процессуального кодекса объединить критерии допустимости применения специальных знаний и научно-технических средств как двух форм материального воплощения научных знаний в уголовном производстве, поскольку знание, материализованное в технике, – это и есть научно-техническое средство.

Ключевые слова: специальные знания, научно-технические средства, критерии допустимости, уголовное производство.

Kravchenko A. General Conditions of Admissibility of the Application of Specialized Knowledge and Scientific and Technical Means in Criminal Proceedings

The growing volume of scientific knowledge requires the legislative fixing of general conditions of admission of their application in a criminal production. Axiomatic is that scientific and technical facilities are a material form of embodiment of scientific knowledge and that way they get to the criminal trial by means of technical equipments, i. e. it is mediated. It is suggested in the separate article of criminal judicial code to unite the criteria of admission of application of the special knowledge technical facilities as two forms of material embodiment of scientific knowledge in a criminal production, as material in technique knowledge is scientific and technical means.

In our view, the most correct is the approach which involves the development of acceptance criteria with respect to both forms of the embodiment of scientific knowledge in all stages of criminal proceedings. That is why as a criteria for the admission should be considered only those provisions that have general validity. First of all, scientific knowledge and technical means used in criminal proceedings, as well as the process of the application, must be in strict accordance with the law. Offense of the rules may lead to the inadmissibility of evidence obtained. Secondly, to the expertise and scientific and technical facilities should be required of credible science, which depends on several factors: compliance with the present level of science and technology; positive experimental testing; warranty obtain reliable results; the possibility of testing and evaluation of results.

Key words: special knowledge, scientific and technical facilities, criteria of admission, criminal production.